

market directly depends on the behavior of market participants. In such circumstances, the effects of specific solutions of National Bank greatly increase. The policy of currency restrictions, which was a response to the increasing of devaluation of the hryvnia in early 2014's, was not effective and has only exacerbated the fall of the national currency. This cause the regulator to a policy of currency liberalization, which has had a positive impact. So it is important to provide a detailed analysis of specific decisions taken by the National Bank of Ukraine and assessment of their impact on the currency market.

Purpose. Analysis of the main effects of state regulation of the foreign exchange market of Ukraine in 2014-2016.

Methods. Analysis, synthesis, induction, deduction, comparison.

Results. Revealed the development trends of the currency market of Ukraine in the period of 2010-2016. The specific features of the monetary policy of the National Bank of Ukraine during this period and analyzed regulatory decisions that were made to stabilize the currency market. The negative effects of the policy of foreign exchange restrictions that led to the deterioration of the devaluation of the national currency. Carried out an analytical review of the dynamics of the development of the illegal foreign exchange market of Ukraine. The threatening factors, which were not considered by the National Bank when conducting the stabilization of the currency market were specified. Emphasized the positive effects of the transition to the liberalization of the currency market and reasonably caused this stabilization of the exchange rate.

Originality. The classification of the possible negative consequences of the policy of exchange restrictions during exacerbation of financial crisis were extended.

Conclusion. The effects of state regulation of the foreign exchange market is not always positive, they depend on the appropriateness and the correct application of certain tools. Policy currency restrictions, held by the National Bank in 2014-2015, as a response to the increasing devaluation of the hryvnia had negative consequences in the form of significant growth in illegal foreign exchange market and accelerated the pace of devaluation. In 2016, the controller moves to a policy of liberalization of the foreign exchange market. The cancellation of a number of limitations, some of which operated for many years, has small positive effects. The most important of which is the gradual reduction of the illegal foreign exchange market and reduce the volatility of the exchange rate of the hryvnia.

Keywords: foreign exchange market, monetary policy, illegal currency market, the "dollarization", devaluation, currency crisis, exchange rate mechanism, foreign exchange intervention.

Одержано редакцією 18.03.2017 р.
Прийнято до публікації 22.03.2017 р.

УДК 330.87:330.59

Опалько Вікторія Вікторівна

к.е.н., доцент, докторант

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького

e-mail: opalko633@gmail.com

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ТРАКТУВАННЯ НАУКОВОЇ КАТЕГОРІЇ НЕРІВНІСТЬ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті наведено погляди науковців на нерівність від Платона до сьогодення. Розкрито сутність нерівності під якою розуміють існування людей в умовах, при яких вони мають нерівний доступ до життєво-необхідних ресурсів. Виявлено, що нерівність еволюціонувала від соціально-конфліктологічного підходу до економіко-глобалістичного в сучасних умовах сталого розвитку. Визначено детермінанти нерівності, до яких належать: соціальна поляризація та стратифікація суспільства; різний рівень доходів населення та отримання базових соціальних послуг; багатство; влада; престиж; політико-правові, соціокультурні, психофізіологічні та етнічні відмінності; соціальна та просторова мобільність тощо. На підставі превалювання детермінантів визначено види нерівності та надано їх

авторське трактування із урахуванням специфіки розвитку. Обґрунтовано необхідність усунення причин нерівності для забезпечення рівних можливостей сталого соціально-економічного розвитку й уникнення конфліктів і тероризму.

Ключові слова: нерівність, соціально-економічна нерівність, детермінанти нерівності, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції останніх десятиліть свідчать, що суспільство, яке здійснює науковий пошук ефективного використання досягнень технологічного прогресу, породжує зростання майнової нерівності в значних масштабах. Даний парадокс цілком пояснюється логікою розвитку соціально-економічних систем, а природа такої нерівності та її поглиблення пов'язана з потенційною можливістю використання досягнень у сфері виробництва, нерівним розподілом доходів та благ цивілізації. Тому скорочення нерівності в середині країн та між ними стало десятою Ціллю сталого розвитку серед 17 цілей, які прийнято Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 році на період до 2030 року. Перед країнами членами-ООН постали нові завдання адаптації визначених на глобальному рівні цілей та їх моніторингу. Україна також приєдналася до виконання завдань щодо скорочення нерівності та визначила за необхідність поступово досягти й підтримувати зростання доходів найменш забезпечених 40 відсотків населення на рівні, що перевищує середній по країні, проте нерівність має набагато ширше значення. Тому важливою науковою задачею стала розробка теоретичного апарату ідентифікації поняття та детермінантів нерівності в середині країн та між ними в умовах фінансової нестабільності, економічних дисбалансів та необхідності забезпечення сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виокремлення частини нерозв'язаної раніше проблеми. Проблема нерівності не нова, їй присвячені праці багатьох виданих мислителів та діячів минулого Платона, Аристотеля, К. Маркса, М. Вебера, П. Сорокіна та ін. [1-5] Питаннями нерівності останнім часом займалися провідні зарубіжні та українські фахівці з економіки, соціології, зокрема, Т. Пікетті, І. Мисляєва, Б. Міланович, О. Балакірева, В. Головенько, Д. Дмитрук та ін. [12-17], які досліджували особливості та різні прояви нерівності у суспільстві. На думку одних, нерівність весь час зростає, і світ стає все більш і більш несправедливим, інші вважають, що нерівність природньо знижується або спонтанно знаходить гармонійні форми, внаслідок чого не потрібно робити нічого, що могло б порушити цю щасливу рівновагу. Тому питання про дослідження феномену нерівності заслуговує на систематичне, теоретико-методичне вивчення. Нерівність є причиною конфліктів і соціальних катаклізмів різних масштабів. Тому світовою спільнотою прикладається максимум зусиль до дослідження та нейтралізації загроз глобальної і локальної нестабільності, спричинених різного роду нерівністю.

Метою статті є еволюція та деталізація сутності нерівності, виявлення її детермінантів задля формування основ скорочення нерівності на практиці в умовах забезпечення сталого розвитку.

Викладення основного матеріалу. Нерівність існувала в усіх сферах соціального та економічного життя з часів виникнення суспільства. Це нерівність у доступі до життєво необхідних ресурсів (продовольчих, сировинних, енергетичних тощо), до робочих місць, освіти, медичних послуг, культурної спадщини, економічних благ тощо. Відповідно в основі нерівності лежать відмінності людей за соціальним статусом, за кількістю наявних коштів, освітою, віком, місцем проживання, рівнем та якістю життя населення тощо.

Конкретна економічна реальність нерівності очевидна всім, хто відчуває її на собі, і, відповідно, породжує різкі і суперечливі судження. Селянин та мешканець міста, робочий та власник, промисловець, банкір чи касир – кожен зі свого робочого місця спостерігає за перебігом подій, які зачіпають умови життя різних людей, змінюють

стосунки влади та відносини між різними соціальними верствами, та формують власне розуміння того, що справедливо, а що ні. Поняття про нерівність завжди мало і буде мати психологічне, економічне та суб'єктивне бачення, яке носить політичний, конфліктний та особистісний характер.

Поняття нерівності є неоднозначним. Нерівність – це бінарне відношення між об'єктами дослідження, тобто об'єкти не дорівнюють один одному (математичний термін). Проте, зазвичай, під нерівністю розуміють існування людей в умовах, при яких вони мають нерівний доступ до ресурсів. Існує декілька підходів до розуміння нерівності. Давньогрецький філософ Платон у праці «Держава» [1] зазначав про розшарування людей на багатих і бідних. Він вважав, що держава складається ніби з двох держав: в одній живуть бідні, в іншій – багаті. Суспільство, на думку Платона, має класовий характер, де громадяни належать до одного з трьох класів: правителів; воїнів і чиновників; працівників (хліборобів, ремісників, лікарів, акторів). Отже, Платон стверджував, що нерівність укладено у самій природі розвитку суспільства, тому в ідеальній державі його не уникнути.

Аристотель у праці «Політика» [2] піднімав питання про соціальну нерівність. Він зазначав, що у всіх державах існує три класи суспільства: клас багатих, бідних; та середній клас – найкращий, оскільки його члени найбільш готові підтримувати раціональний принцип життєдіяльності. Аристотель виступав як проти влади бідняків, позбавлених власності, так і проти егоїстичного правління багатого олігархії [2, с. 506 – 509]. Краще суспільство формується з середнього класу, і держава, де цей клас більший і сильніший, управляється краще всього, оскільки забезпечується громадська рівновага.

Відповідно до марксистської та неомарксистської моделі класової структури суспільства, нерівність визначалася, як фундаментальний поділ суспільства на два класи: власників засобів виробництва і робітничий клас, які мали нерівні можливості та ресурси. К. Маркс підкреслював, що джерелом соціального розвитку виступає боротьба між антагоністичними суспільними класами [3, с. 401–424]. Такий підхід отримав назву конфліктологічний (засновник К. Маркс), згідно якого детермінантами (визначальними факторами, складовими) соціальної нерівності є економічна диференціація суспільства. Ті соціальні групи, які контролюють засоби виробництва, займають більш високе положення у суспільстві в порівнянні з тими, хто не може здійснювати подібний контроль. Клас власників експлуатує клас незаможних. Між ними виникає антагоністичний конфлікт, який, в кінцевому підсумку, призводить до революції. Останньою формою такого конфлікту є боротьба між пролетаріатом і буржуазією. Перемога робітничого класу над буржуазією, на думку Маркса, призведе до скасування розбіжностей у власності та нерівності. Згідно теорії К. Маркса нерівність в суспільстві постійно зростає (відбувається «ескалація нерівності»), «багаті стають багатшими, а бідні - біднішими» [3]. Нерівність постійно наростає від мінімуму в первісному суспільстві до максимуму в капіталістичному. Теорія Маркса не повністю підтвердилася на практиці, але вона розкриває залежність нерівності від економічних чинників.

Прихильником конфліктологічного підходу є Р. Дарендорф, який висловив ідею, що основним детермінантом виникнення та розвитку нерівності у суспільстві є влада, він зробив висновок про неминучість соціальної нерівності в будь-якому суспільстві [4].

На противагу марксистського підходу, М. Вебер запропонував розглядати три ознаки (детермінанти) нерівності: багатство, влада і престиж, які відповідно формують економічну, статусну й політичну нерівність [5]. Відмінності у власності та сукупності доходів створюють класи, розходження у престижі формують статусні групи, нерівний розподіл влади зумовлює поділ на «політичні партії». Індивіди, що займають схожі позиції за вказаними трьома ознаками, утворюють статусні групи. [5]. Таким чином, Макс Вебер на відміну від Карла Маркса, визначає нерівність не за наявністю або відсутністю

контролю над засобами виробництва, а за економічними відмінностями, не пов'язаними безпосередньо з власністю.

Б. Барбер додав ще три критерії (детермінанти) нерівності: рівень освіти; ступінь релігійної або ритуальної чистоти; ранжування по спорідненим та етнічним групам [6, с. 244, 245]. За допомогою першого критерію можна виміряти ступінь нерівності за різницею в доходах; за допомогою другого критерію – за різницею в пошані та повазі; за допомогою третього критерію визначається нерівність за кількістю підлеглих. Проте іноді на практиці існують протиріччя між зазначеними детермінантами. Наприклад, професор і лікар сьогодні мають невисокий дохід, але користуються великим престижем. Ватажок мафії багатий, але його престиж в суспільстві мінімальний.

Іншим є підхід у трактуванні нерівності – структурно-функціональний, який ґрунтується, насамперед, на теорії Е. Дюркгейма. Функціоналізм виводить соціальну нерівність з поділу праці: соціальний розподіл розглядається як продукт поділу праці, а вся система соціальної нерівності визначається значимістю і престижем функцій, які виконуються для суспільства [7, с. 349]. На думку прихильників структурно-функціонального аналізу (Т. Парсонса, К. Девіса, У. Мура, Е. Гідденса та ін.) нерівність є джерелом соціальної енергії, що обумовлює соціальний розвиток, тому що саме прагнення людей підвищити свій соціальний статус стимулює їх соціальну активність і в той же час надає стійкість всій суспільній структурі. Дещо ширшим є підхід Т. Парсонса, який спробував узагальнити всі теорії соціальної нерівності, розподіливши страти на соціальних сходах на основі ціннісних орієнтацій членів суспільства. Оцінювання і приписування людей до певних соціальних верств, здійснюється за такими критеріями соціальної нерівності: 1) якісні характеристики, властиві людям від народження (національна приналежність, стать, родинні зв'язки); 2) рольові характеристики (посада, рівень знань, професійної підготовки тощо); 3) «характеристики володіння» (наявність власності, матеріальних і духовних цінностей, привілеїв тощо).

Своєрідний підхід до нерівності сформувала школа «соціального поля» (поле – це структурований соціальний простір). Так, П. Бурдьє поєднав роль соціального престижу, репутації, імені, офіційної номінації в концепті символічного капіталу, який поряд з економічним, культурним і соціальним капіталом визначає вплив (владу) і позицію даного індивіда у громадському просторі. Він взагалі відмовляється від теорії класів з огляду на сучасні соціальні зміни, та вважає, що зрозуміти сучасну стратифікацію суспільства неможливо без обліку всіх видів ресурсів або капіталів, якими володіє індивід [8, с. 23–25]. Уявлення П. Бурдьє про структурування суспільства на основі оперування соціальними символами надають новий ракурс розвитку теорії нерівності. З одного боку, генералізується ідея впливу соціального суб'єкта на соціум (в понятті «капітал»), а з іншого - формулюється і обґрунтовується ідея багатовимірності соціального простору.

Таким чином, протягом тривалого часу нерівність розглядалася переважно з соціального виміру, а економісти недостатньо приділяли увагу питанням розподілу багатства та існуванню саме економічної нерівності. Економічна нерівність або диференціація за економічними критеріями, які виступають як узагальнюючі, та такі, що зазначають частину цілого: багатство, майно, власність, капітал, дохід, економічна влада, відношення до засобів виробництва тощо. Ми вважаємо, що саме економічна нерівність є базовою, що породжує всі інші її прояви та детермінанти.

У 20-х рр. ХХ ст. П. Сорокін ввів поняття «стратифікація» для опису системи нерівності в суспільстві. Стратифікація може бути визначена як структурована нерівність між різними групами людей. Товариства складаються з страт, розташованих ієрархічно – з найбільш привілейованими верствами на вершині і найменш поважними – у основі. Дослівно стратифікація означає «робити верстви», тобто ділити суспільство на верстви (від «stratum» – «прошарок, верства», «facere» – «робити»). Чотири головних детермінанти стратифікації – дохід, влада, освіта і престиж. Страта – це соціальна верства людей, які

мають подібні об'єктивні показники за чотирма шкалами стратифікації, а нерівність – це критерій, який дозволяє визначити місце кожної групи – вище або нижче інших. На думку П. А. Сорокіна нерівність – об'єктивна величина, яка вимірюється відношенням (розмірів доходів або процентних часток населення) найбагатших до найбідніших [9]. Під нерівністю розуміється неоднаковий доступ великих соціальних груп людей (страт, верств, станів, каст, класів) до економічних ресурсів, соціальних благ і політичної влади. Для вимірювання нерівності Сорокін пропонує використовувати два показники – багатство (запас активів) і дохід (потік грошових надходжень за одиницю часу). Дослідження довели, що різні групи населення мають нерівні життєві шанси. Однак соціальна нерівність може бути виражена в термінах не тільки класової, але гендерної та расової стратифікації.

Згідно теорії П. Сорокіна – рівень нерівності коливається («флуктуація нерівності»), це так званий підхід соціальної мобільності [9, с. 297-307]. На противагу Марксу П. Сорокін стверджував, що постійного збільшення або зменшення нерівності в історії людства не існує. У різні епохи і в різних країнах нерівність то збільшується, то зменшується, тобто флуктує (коливається). Питирим Олександрович Сорокін спростував «ескалацію нерівності» К. Маркса, фактами і довів, що рівень економічної нерівності коливається з плином часу близько однієї постійної величини [9, с. 315-322]. Занадто сильне посилення ступеня нерівності або рівності однаково загрожує національною катастрофою та потрясіннями [9, с. 334]. Занадто сильне посилення нерівності призводить до того, що вузьку групу мільйонерів легко повалити або знищити. Як свідчить досвід Південної Америки, олігархічні режими дуже нестабільні. Досвід політики військового комунізму в СРСР показав, що після декрету 1918 р., коли різницю в доходах обмежили співвідношенням 175/100, тоді настала розруха і голод [9, с. 330]. Тільки достатньо велика частка представників середнього класу дає стійкість політичній системі. При цьому Вільфредо Парето вважав, що ступінь економічної нерівності – це частка багатих людей у складі населення, яка є річчю постійною.

На противагу цьому є гіпотеза Дж. Ленскі [10]: ступінь нерівності в різні історичні епохи різна. Глибокою нерівністю характеризувалися епохи рабовласництва і феодалізму, менша ступінь нерівності спостерігалася у промисловому суспільстві. Ленскі пояснює це меншою концентрацією влади у керуючих, наявністю демократичних урядів, боротьбою за вплив між профспілками і підприємцями, високим рівнем соціальної мобільності і розвиненою системою соціального забезпечення, яка підвищує життєвий рівень незаможних до певних, цілком прийнятних стандартів. Згідно теорії Ленскі – нерівність мінімальна в первісних суспільствах, максимальна в аграрних і скорочується знову в промислових суспільствах.

Згідно теорії С. Кузнеця, нерівність в доходах насправді спонтанно зменшується на пізніх стадіях розвитку капіталізму незалежно від проведеної політики і особливостей країни, а потім стабілізується на прийнятному рівні. Ця теорія, запропонована в 1955 році, резюмувала, що потрібно просто терпляче дочекатися, поки зростання принесе вигоду всім. Проте такий підхід не є прийнятним, оскільки за даними Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ, Давос 2017) в даний час економічна нерівність на планеті зросла до такої міри, що сукупний дохід 85 найбагатших людей планети (що становить в грошовому еквіваленті близько \$ 1,7 трільйона) зрівнявся з сукупним доходом найбіднішої половини світового населення (3,5 млрд чоловік), а одному відсотку світового населення належать активи в розмірі \$ 110 трільйонів, що становить 46% світового багатства. При цьому сім з десяти осіб живуть в країнах, де економічна нерівність суттєво збільшилася за останні 30 років [11]. За результатами ВЕФ нерівність і поляризація тепер входить в першу трійку основних рушійних сил глобальних ризиків, оскільки надмірна концентрація економічних ресурсів в руках відносно невеликої кількості людей переключує можливості багатьох інших людей використовувати свої

можливості, є серйозною загрозою для суспільного прогресу та сприяє виникненню конфліктів. Люди мають все менше можливостей спільно рухатися вперед і все більше розділені бар'єрами економічної і політичної влади, що неминуче посилює соціальну напруженість і позбавляє суспільства імпульсу для довгострокового розвитку. Така ситуація загрожує соціальній та політичній стабільності в країнах з високим рівнем нерівності, до яких, зокрема, відносяться великі економіки, що розвиваються: Аргентина, Бразилія, Індія, Китай, Мексика, Росія, Туреччина і Південна Африка.

Таким чином нерівність за доходами характерна для всіх економічних систем, але в різному ступені. Сучасне трактування нерівності за доходами подано у праці «Капітал у XXI сторіччі» Т. Пікетті, який аргументує, що «нерівність існує не випадково, а є необхідною характеристикою капіталізму» і може бути подолана тільки шляхом державного втручання [12]. Капіталізм, якщо не буде реформовано, може поставити під загрозу саму демократію. У книзі подано два погляди, які дозволяють вивчити історичну динаміку розподілу багатства: перший стосується доходів і нерівності в їх розподілі; другий - майна, його розподілу та співвідношення з доходами. У цьому основна причина того, що «власники капіталу збагачуються швидше за інших, а зростання капіталу випереджає зростання заробітної плати». Пікетті засновує свою аргументацію на формулі, яка встановлює відношення між рівнем прибутковості капіталу і рівнем економічного зростання. Пікетті стверджує, що в періоди, коли економічне зростання знаходиться на низькому рівні, багатство має тенденцію накопичуватися швидше від доходів на капітал, ніж від доходів на працю, і тим самим концентрується в руках верхнього дециля або навіть верхнього центиля, збільшуючи нерівність.

З цієї точки зору економічна нерівність базується на головному детермінанті – доході і розглядається як нерівність за доходами (*inequality of incomes*), у толковому словнику цей термін розкрито так: економічна нерівність це відмінності в доходах між окремими особами або сім'ями або між різними верствами населення, між областями або країнами. Нерівність між окремими індивідуумами обґрунтовується відмінністю в здібностях заробляти і розмірах власності, яка їм належить [13].

Колишній економіст Світового банку і професор Міського університету Нью-Йорка Б. Міланович, проаналізував найбільшу міжнаціональну базу даних про нерівність «Усі індекси Джині». Він відстежив довгострокову еволюцію нерівності в західних країнах і результати виклав у праці «Глобальна нерівність. Новий підхід для епохи глобалізації» [14], де нерівність розглядається між усіма мешканцями нашої планети (глобальна нерівність). Цікавим є представлений Б. Мілановичем графік, відомий як «слон Мілановича» (рис.1), на якому по горизонтальній осі графіка відображено те, наскільки багата група людей, а по вертикальній – наскільки змінилося багатство за останні десятиріччя. Хвіст слона – бідна і стагнуюча Африка, спина і голова – «глобальний середній клас», який стрімко багатіє (мешканці Індії та Китаю), задертий вгору хобот – багатий глобальний 1%. Колишні країни СРСР опинилися разом із середнім класом розвинених країн в низу хобота – наші доходи виростили не значно.

Бранко Міланович оперує фактами та обґрунтовує, що під час Другої світової війни та після неї нерівність між країнами була набагато більшою, ніж нерівність всередині країн. Але починаючи з кінця 1980 років, економічна глобалізація прискорилася і прірва між націями почала скорочуватися. Період з 1988 до 2008 року «став свідком першого зменшення глобальної нерівності між громадянами світу, починаючи з Промислової революції», зазначив у своїй книзі Міланович [14]. І хоча прірва між деякими регіонами значно зменшилася, зокрема між Азією і Заходом, у світі залишається значна нерівність. Проте поки країни Азії, Середнього Сходу і Латинської Америки наздоганяють Захід, бідні країни майже не побачили переваг зростання рівня життя.

GLOBAL INCOME GROWTH, 1988–2008

Рис. Глобальне зростання доходів, 1988 – 2008 [14]

Міланович з'ясував, що з 1988 по 2008 рік дохід у 1% найбагатших людей світу виріс на 60%, а у 5% найбідніших зовсім не виріс. І хоча середній дохід значно збільшився за останні десятиріччя, досі існує величезний дисбаланс: 8% людства забирає додому 50% всесвітнього прибутку, а 1% найбагатших – 15%.

Але така тенденція не була властива для усіх країн. За ті самі роки такі країни, як Чілі, Мексика, Греція, Туреччина і Угорщина змогли значно зменшити нерівність прибутків, що підштовхнуло на думку про те, що нерівність – це продукт політичних, а не лише макроекономічних сил. Б. Міланович зазначає, що нерівність – це неминучий наслідок глобалізації, вільної праці, капіталу, товарів, послуг і технологічних змін, які йдуть на користь краще освічених і краще підготовлених робітників. Міланович вважає, що розвинені країни сьогодні перебувають на початку другої хвилі Кузнеця: нерівність буде рости і далі, поки протидіючі сили – політичні або технологічні – не зумовлять його спад.

Дослідники Агійон Філіпп та Джеффри Вільямсон у книзі «Економічне зростання, нерівність і глобалізація. Теорія, історія і політична практика» [15] відстежили негативний вплив «зайвої нерівності» на економічне зростання та проаналізували причини зростання нерівності в розподілі заробітної плати та доходу у розвинених економіках.

І. Мисляєва у монографії «Розподіл і нерівність в глобальній ринковій економіці» [16] визначає причини посилення нерівності у суспільстві, які пов'язані з особливостями розвитку та розподілом доходів у глобальній ринковій економіці. Вона вважає, що нерівність формується у сфері розподілу та є результатом неефективного розподілу ресурсів.

Українські дослідники (О. М. Балакірева, В. А. Головенько, Д. А. Дмитрук та ін. [17]) визначають детермінанти соціально-економічної нерівності в умовах перебудови суспільства та здійснюють аналіз економічних ознак соціального розмежування у їхньому нерозривному зв'язку із соціальними, політичними, етнічними, релігійними та антропологічними факторами, котрі впливають на таке розмежування [17, с. 93] Такий підхід цілком коригує з фактом переходу сучасної економічної науки від теорії факторів економічного зростання до теорії «стійкого розвитку людини» та його потенціалу.

На початку 2017 року міжнародна некомерційна організація Oxfam International опублікувала чергові результати дослідження глобальної економічної нерівності («Working for the Few. Political Capture and Economic Inequality» [18]). Вони показали, що

на вісім найбагатших людей світу приходяться статки в 426 мільярдів доларів – це більше, ніж та сума, яка припадає на найбіднішу половину світового населення, тобто на 3,6 мільярда людей (які мають 409 мільярдів доларів). Парадокс цих цифр у тому, що з кожним роком багатство зосереджується все в меншій частині населення. Ще в 2010 році ці кошти були розділені між 388 людьми, у 2011 році відбувся різкий стрибок концентрації, і кількість власників скоротилася до 177 осіб. У 2016 році ці кошти припадали вже на 62 людини [18].

Аналіз сучасної економічної нерівності між різними групами країн (розвинутими та тими, що розвиваються), показав, що в основі нерівності на глобальному рівні лежать різні економічні можливості держав, так як країни світу характеризуються сильними відмінностями за рівнем національних багатств, різними масштабами економік, відмінностями в рівні національного багатства (ВВП), різними обсягами зовнішньої торгівлі тощо. В теперішній час розрив в рівнях соціально-економічного розвитку між країнами світу, що існував і раніше, різко зріс, і світ виявився більше, ніж раніше, розділеним на розвинені і менш розвинені країни.

Проте останнім часом повільно, але стало визначаються нові детермінанти нерівності, одним з них є етнічний поділ суспільства. Стало очевидним, що європейські країни все більше характеризуються великою етнічною композицією, яка є результатом їх історії та зміни соціально-економічної політики. Істотну і зростаючу роль відіграють іммігранти та біженці, кількість яких зростає. З'являється культурна нерівність, як неоднакові можливості та доступ до культурних благ різних верств населення.

Іншим проявом нерівності є гендерний розподіл, який посилює своє значення і вплив у суспільстві. Останнім часом збільшується прірва між чоловіками та жінками за рівнем доходу, заробітної плати, вибором праці тощо.

Також відносно новим детермінантом нерівності є інформація та відповідно «інформаційна або цифрова нерівність», яка розмежовує країни, соціальні спільноти, індивідуумів за можливостями доступу до цифрових технологій. Дійсно, в світі сьогодні тільки 38% населення підключено до Інтернету. Більшість людей на планеті ніколи не виходили в Інтернет (про це йдеться в новому звіті «The State of Connectivity», представленим проектом Internet.org.). Велика частина «непідключених» користувачів проживає в країнах, що розвиваються. У таких країнах користувачами Мережі Інтернет є тільки 30% мешканців. Аналогічний показник в розвинених країнах – 76%. Цифрові технології набувають все більшого поширення в усьому світі, проте 4 мільярди людей до сих пір не мають доступу до Інтернету. «Інформаційна нерівність» може розглядатися як соціальна дисфункція, яка позбавляє частину населення можливостей фізичного доступу до цифрових, комунікаційних технологій, інформації та накопичених знань.

Отже, нерівність – це існування людей в умовах, при яких вони мають нерівний доступ до ресурсів. Більш широким проявом є соціально-економічна нерівність. В сучасних умовах детермінантами нерівності виступають: соціальна поляризація та стратифікація суспільства; різний рівень доходів населення; багатство; влада; престиж; політико-правові та соціокультурні відмінності; психофізіологічні відмінності (за станом здоров'я, ризиком смерті, тривалістю життя тощо); рівень соціального капіталу; етнічні відмінності; соціальна та просторова мобільність; можливості отримання базових соціальних послуг (інформаційних, комунікативних, освітніх, медичних тощо). Варто зазначити, що в разі забезпечення рівного доступу до соціальних, економічних, культурних, освітніх, технологічних можливостей для всіх людей, усіх держав їм надається потенційна можливість домогтися однакового соціально-економічного становища. Й уже від їхньої волі, від їхніх зусиль залежить, триватиме фактична нерівність чи її буде ліквідовано.

На підставі превалювання тих чи інших детермінантів можна визначити різні види нерівності та надати їх трактування із урахуванням специфіки їх розвитку (табл.1.)

Дефініції понять окремих видів нерівності в сучасних умовах розвитку

Види нерівності	Сутність поняття нерівності
Соціальна нерівність	Явище, при якому у суспільстві існують окремі соціальні верстви населення, які мають різний соціальний статус та нерівний доступ до соціальних благ (освіти, влади, медицини, інших соціальних стандартів)
Економічна нерівність	Нерівномірний розподіл економічних ресурсів: доходів, власності, матеріальних благ між різними верствами населення, регіонами, країнами
Соціально-економічна нерівність	Ситуація, коли люди живуть в умовах, при яких вони мають нерівний або обмежений доступ до ресурсів матеріального й духовного споживання, мають нерівні життєві шанси та можливості задовольняти потреби
Політична нерівність	Неоднаковий доступ до владних повноважень та участі у прийнятті управлінських рішень між індивідуумами, різними верствами населення, угрупованнями, країнами
Гендерна нерівність	Становище у суспільстві, коли спостерігається нерівний доступ між чоловіками та жінками за рівнем доходу, заробітної плати, вибором праці, владними повноваженнями тощо
Культурна нерівність	Відмінності між людьми та окремими групами людей щодо різних можливостей та доступу до культурних благ
Інформаційна (цифрова) нерівність	Ситуація, при якій частина населення позбавлена можливостей фізичного доступу до цифрових, комунікаційних технологій, інформації та накопичених знань
Глобальна нерівність	Системне явище, яке є наслідком різних економічних можливостей держав та існування відмінностей у розвитку між країнами, що значно зменшує можливості повноцінно приймати участь у житті суспільства і світогосподарських процесах

Складено автором

Дослідження наукової літератури продемонструвало, що нерівність має багаторівневу структуру, її можна розглядати на глобальному (мега-), регіональному (мезо-), національному (макро-) та мікро-рівнях. При цьому нерівність є багатоаспектним явищем і проявляється у всіх сферах життя суспільства.

Це не повний перелік видів нерівності, у сучасній економічній літературі можна відшукати й інші види нерівності: за доступом до освіти, медицини, відмінності у володінні власністю тощо. Проте люди не можуть обирати де та в якій родині народитися – мільонерів чи простих робітників. Тому потрібно, щоб усі мали рівні можливості та однакові стартові умови освіти, життя, щоб могли досягти високих результатів у роботі та отримувати достатній дохід.

На нашу думку, у сучасних дослідженнях недостатньо приділено уваги нерівності за витратами, оскільки саме витрати формують стиль життя різних верств населення, а їх структура свідчить про стан розвитку економіки. Наприклад, бідні у структурі витрат 75% і більше своїх доходів витрачають на продукти харчування, тому вони мають менші можливості для розвитку. Необхідно зосередити увагу на причинах нерівності, а потім займатися усуненням наслідків цього явища. Ми вважаємо, що необхідно створювати передумови, для того щоб суспільства за рахунок прискореного розвитку самостійно скорочували нерівність і були зацікавлені у створенні рівних умов і можливостей для усіх верств населення, щоб уникнути конфліктів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, нерівність, властива для всіх систем, існувала і турбувала людство в усі віки. Під нерівністю розуміють існування

людей в умовах, при яких вони мають нерівний доступ до ресурсів. Саме соціально-економічна неоднорідність суспільства та нерівний розподіл ресурсів є причиною присвоєння одними людьми влади, власності, престижу, а відсутність цих детермінантів у інших, зменшує можливості їх повноцінного розвитку. Забезпечення рівного доступу до соціальних, економічних, культурних, освітніх, технологічних можливостей для всіх людей створює умови для сталого соціально-економічного розвитку й уникнення конфліктів і тероризму.

Список використаної літератури

1. Платон. Собр. сочинений в 3-х томах. Перевод А.Н. Егунова [Электронный ресурс] / Платон. – Т. 3, ч. 1. – М., 1971. – С. 89–454. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/plato01/26gos01.htm>
2. Аристотель. Политика. Перевод с греческого, С.А. Жебелева [Электронный ресурс] / Аристотель. Сочинения: в 4 т. – Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – С. 376–644. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000353/st003.shtml>
3. Архив К. Маркса и Ф. Энгельса. Том 01 / Карл Маркс, Фридрих Энгельс (Karl Marx, Friedrich Engels). Под редакцией Д. Рязанова. – Москва: Государственное издательство Институт К. Маркса и Ф. Энгельса, 1924. – 456 с.
4. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта (Dahrendorf R. Elemente ernes Theorie des sozialen Konflikts // Dahrendorf R. Gesellschaft und Freiheit München, 1965) / Р. Дарендорф // Социс (Социологические исследования). – 1994. – № 5. – С. 142–147.
5. Вебер М. Основные понятия стратификации / М. Вебер // СОЦИС. – 1994. – № 5. – С. 169–183.
6. Барбер Б. Структура социальной стратификации и тенденции социальной мобильности / Б. Барбер // Американская социология / Пер. с англ. В.В. Воронина и Е.Е. Зиньковского. М.: Прогресс, 1972. – С. 235-247.
7. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда [Текст] / Эмиль Дюркгейм; [пер. с фр.] // О разделении общественного труда. Метод социологии. – М.: Наука, 1991. – С. 5-380.
8. Бурдьё П. Социология социального пространства / Пер. с фр., общ. ред. Н.А. Шматко / Пьер Бурдьё. – СПб.: Алетейя; М.: Ин-т эксперим. социологии : Алетейя, 2005. – 288 с.
9. Сорокин П. Социальная и культурная мобильность / П. Сорокин // Человек, цивилизация, общество / пер с англ., общ. ред. и состав. А.Ю. Сомогогов. – М.: Политиздат, 1992. – 543 с.
10. Lenski Gerhard ,Lenski Jean. Human Societies: An Introduction to Macrosociology / Gerhard Lenski, Jean Lenski. – New York : McGraw-Hill, 1982. – 514 p.
11. The Global Risks Report 2017 // [Electronic recourse]. – Accessed mode: <https://www.weforum.org/agenda/2017/02/global-risks-report-2017>
12. Piketty T. Capital in the Twenty-First Century, by Thomas Piketty, translated by Arthur Goldhammer // [Electronic recourse]. – The Belknap Press of Harvard University Press. – 2014. – 696 pages. – Accessed mode: <https://dowbor.org/blog/wp-content/uploads/2014/06/14Thomas-Piketty.pdf>
13. Блэк Дж. Экономика. Толковый словарь / Дж. Блэк. Общая редакция: д.э.н. Осадчая И.М. – М.: «ИНФРА-М», Издательство «Весь Мир», 2000. – 356с.
14. Milanovic B. Global Inequality. A New Approach for the Age of Globalization / Branko Milanovic. – Harvard University Press. – 2016. – 320 pages
15. Агийон Филипп, Уильямсон Джеффри. Экономический рост, неравенство и глобализация. Теория, история и политическая практика» [Електронний ресурс]. / Агийон Филипп, Уильямсон Джеффри. – М.: Дело, 2015. – 288 с. – Режим доступа: <http://www.fb2archive.ru/delo/ekonomicheskij-rost/>
16. Мысляева И. Н. Распределение и неравенство в глобальной рыночной экономике: монография / И.Н. Мысляева. – М. ИНФРА-М, 2017. – 166 с.
17. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні : монографія / [Балакірева О.М., Головенько В.А., Дмитрук Д.А. та ін.]; за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2011. – 592 с. : табл., рис.
18. Working for the Few. Political Capture and Economic Inequality // [Electronic recourse]. – Accessed mode: <http://wikiprogress.org/articles/initiatives/working-for-the-few-political-capture-and-economic-inequality/>

References

1. Plato (1971). *The Complete Works of Plato in 3 volumes*. Translation by A.N. Egunova. V. 3, part 1. Moscow. Retrieved from: <http://psylib.org.ua/books/plato01/26gos01.htm> (in Russ.)
2. Aristotle (1983) *Politics. The Complete Works of Aristotle in 4 volumes*. Translation from Greek, S.A. Zhebeleva. V. 4. Moscow: Thought. Retrieved from: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000353/st003.shtml> (in Russ.).
3. K. Marx, K. & Engels, F. *The archive of K. Marx and F. Engels* (1924). Volume 01. In D. Ryazanov (Ed.). Moscow: State Publishing House. The Institute of K. Marx and F. Engels (in Russ.).

4. Darendorf, R. (1994). *Elements of the theory of social conflict* (Dahrendorf R. Elemente ernes Theorie des sozialen Konflikts // Dahrendorf R. Gesellschaft und Freiheit München. (Socis / Sociological Research). № 5, 142-147. (in Russ.).
5. Weber, M. (1994). *Basic concepts of stratification*. (SOCIS). No. 5, 169-183 (in Russ.).
6. Barber, B. (1972). *The structure of social stratification and the trend of social mobility*. [Trans. from English V.V. Voronina and E.E. Zinkovsky]. (American sociology). Moscow: Progress, 235-247 (in Russ.).
7. Durkheim, E. (1991). *The Division of Labor in Society* [Trans. from French]. Moscow: Science, 5-380 (in Russ.).
8. Bourdieu, P. (2005). *Sociology of Social Space* [Trans. from French]. In N. Shmatko (Ed.). S-Petersburg: Aleteya; Moscow: Institute of Experimental Sociology: Aleteya (in Russ.).
9. Sorokin, P. (1992) *Social and Cultural Mobility. Man, civilization, society* [Trans. from English]. In A.Yu. Sogomoghov (Ed.). Moscow: Politizdat (in Russ.).
10. Lenski, Gerhard & Lenski, Jean (1982). *Human Societies: An Introduction to Macrosociology*. New York : McGraw-Hill.
11. *The Global Risks Report 2017*. Retrieved from: <https://www.weforum.org/agenda/2017/02/global-risks-report-2017>
12. Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. The Belknap Press of Harvard University Press. Retrieved from: <https://dowbor.org/blog/wp-content/uploads/2014/06/14Thomas-Piketty.pdf>
13. Black, J. (2000). *Economics. Explanatory dictionary* / In I.M. Osadchaya (Ed.). Moscow: "INFRA-M", Publishing house "Ves Mir" (in Russ.).
14. Milanovic, B. (2016). *Global Inequality. A New Approach for the Age of Globalization*. Harvard University Press.
15. Philippe, Aghion & Williamson, Jeffrey, G. (2015). *Economic growth, inequality and globalization. Theory, History and Political Practice*. Moscow: The Case. Retrieved from: <http://www.fb2archive.ru/delo/ekonomicheskij-rost/> (in Russ.).
16. *Determinants of social and economic inequality in modern Ukraine: monograph* (2011). [Balakirev, O.M., Holovenko, V.A., Dmitruk, D.A. and etc.]. In A.M. Balakireva (Ed.). Kiev : NAS of Ukraine; Institute of Economics and Forecasting (in Ukr.).
17. Working for the Few. Political Capture and Economic Inequality. Retrieved from: <http://wikiprogress.org/articles/initiatives/working-for-the-few-political-capture-and-economic-inequality/>

Opalko Viktoriia

PhD in Economics, Assoc. Prof.

Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University

opalko633@gmail.com

EVOLUTION OF VIEWS ON THE INTERPRETATION OF SCIENTIFIC CATEGORIES INEQUALITY AND ITS DETERMINANTS

Abstract

Introduction. *Modern trends in recent decades indicate that a society, that makes a scientific search of effective use of achievements of technological progress, generates inequality in a significant scale. This situation requires a detailed study of the concept and the determinants of inequality within the countries and between them in terms of financial instability, economic imbalances and the need for sustainable development.*

Purpose. *Detailing the nature of inequality and identifying its determinants for forming the basis of reducing inequalities in practice in terms of sustainable development.*

Results. *The research has shown that inequality has a layered structure, it can be seen at the global, regional, national and micro levels. Inequality is a multifaceted phenomenon and is manifested in all spheres of society. It is also argued, that inequality – is the existence of people in a situation in which they have unequal access to resources. Economic inequality has increased significantly over the past 30 years inside the countries and between countries. The imbalance in the world is increasing and every year the wealth is concentrated in a smaller part of the population. Wide inequality is the socio-economic inequality, which is a situation where people are living in conditions in which they have limited or unequal access to resources, have unequal life chances and opportunities to meet the needs. In modern terms determinants of inequality are: social stratification and polarization of society; different income levels; wealth; power; prestige; political, legal and socio-cultural differences; level of social capital; ethnic differences; social, spatial mobility and others. If there is an equal access to social, economic, cultural, educational and technological opportunities for all people, all nations can have the same potential to achieve socio-economic status.*

Originality. *Used an evolutionary approach to the study of the nature of inequality and covered the views of scientists from Plato to the present. Based on the prevalence of determinants there are defined types of inequality and there is also given their author's interpretation taking into the account the specific development. There is also a grounded necessity to address the causes of inequality to sustain equal opportunities for socio-economic development and avoid conflicts and terrorism.*

Conclusion. *Inequality in all systems existed and excited people in all ages. Socio-economic heterogeneity of the society and unequal distribution of resources is one reason for assigning by some people power, property, prestige, and the absence of these determinants in others reduces the possibility of full development. The general trend, which is observed in the world and in almost all countries in recent decades – a growing inequality in the various segments of public life, which naturally affects the quality of economic development.*

Keywords: *inequality; socio-economic inequalities; determinants of inequality; sustainable development.*

Одержано редакцією 08.04.2017 р.
Прийнято до публікації 12.04.2017 р.

УДК 351.84.

Самойлик Юлія Василівна

к.е.н., доцент, докторант,

Полтавська державна аграрна академія

e-mail: julija_s84@mail.ru

РОЗВИТОК: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЙОГО ВИДІВ

Анотація. У статті набули подальшого розвитку науково-концептуальні підходи щодо виявлення сутності категорії “розвиток” та її соціально-економічної основи. Запропоновано авторське визначення даної категорії, яке доцільно інтерпретувати як безповоротний, ціленаправлений, закономірний процес зміни стану, рух вперед за межами оболонки об’єкта у всіх його сферах, поштовхом до чого є синергічний ефект взаємодії всіх елементів системи (об’єкта розвитку) під дією прогресивних чинників, розширеного відтворення та відновлення, і включає в себе ріст, зростання і трансформацію структуроутворювальних елементів об’єкта. Удосконалено класифікацію видів розвитку на основі узагальнення існуючих наукових підходів та власної концепції, основою якої є висхідний характер розвитку. Зокрема, запропоновано такі ознаки: за характером змін; за фактором змін; за об’єктом; за середовищем впливу; за типом тренда; залежно від ролі суб’єкту; за метою; залежно від складності змін; за функціональною сферою; за комплексністю змін; залежно від корпоративної стратегії.

Ключові слова: *розвиток; соціально-економічний розвиток; види розвитку; класифікаційні ознаки; результати розвитку.*

Постановка проблеми. В умовах перманентності економічного середовища, прискорення процесів виробництва товарів та їх кругообігу відбуваються постійні зміни на різних рівнях – окремих суб’єктів господарювання, регіональних та глобальних соціально-економічних системах. Такі перетворення характеризує категорія “розвиток”.

Розвиток у сучасному широкому розумінні – це безповоротний, ціленаправлений, закономірний процес зміни стану, рух вперед за межами оболонки об’єкта у всіх його сферах, поштовхом до чого є синергічний ефект взаємодії всіх елементів системи (об’єкта розвитку) під дією прогресивних чинників, розширеного відтворення та відновлення, і включає в себе ріст, зростання і трансформацію структуроутворюючих елементів об’єкта.

Дану категорію можна вживати в різних сферах – біологія, медицина, філософія, політологія, педагогіка. При цьому, значної уваги потребує соціально-економічний аспект розвитку. По-перше, у даній сфері сутність категорії “розвиток” є найбільш багатогранною. По-друге, у науковому світі саме соціально-економічна сутність розвитку викликає найбільшу полеміку. По-третє, в сучасних умовах сутність соціально-економічного розвитку постійно змінюється, виникають нові його види, чинники формування та ознаки. Зазначені аспекти зумовлюють необхідність проведення